

Πανελλήνια Παιδαγωγική Εταιρεία
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΠΑ.Π.Ε.Δ.Ε.

ΕΡΚΥΝΑ

Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών- Επιστημονικών Θεμάτων

ΤΕΥΧΟΣ

8

2016

ISSN: 2241-8393

Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Από τη φθίνουσα πορεία στον επανασχεδιασμό του θεσμού

Μιχάλης Λαγουδάκος¹, Γιώργος Λογιώτης²
mlagoudakos@yahoo.gr, glogiotis@sch.gr

¹Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ 12.05, ²Υπεύθυνος Σ.Ε.Π. ΚΕ.ΣΥ.Π. Αγίας Παρασκευής

Περίληψη. Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε απότομες μεταβολές σε οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο με αποτέλεσμα συνεχείς αλλαγές στα εργασιακά και εκπαιδευτικά δεδομένα. Οι μεταβολές αυτές έχουν αυξήσει τα διλήμματα των νέων όσον αφορά την επιλογή σπουδών και επαγγέλματος. Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός (Σ.Ε.Π.), ως επικουρικός θεσμός με βάση τις δηλωμένες προθέσεις του, καλείται να βοηθήσει το μαθητή να διαμορφώσει μορφωτικό και κοινωνικό ρόλο, ικανό να ανταποκριθεί με επιτυχία στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις. Ωστόσο, την τελευταία περίοδο, μέσα σε ένα πλαίσιο οικονομικής κρίσης και κατ' επέκταση έλλειψης κοινοτικών προγραμμάτων, παρατηρείται συρρίκνωση του θεσμού. Μέσα στις δύσκολες συνθήκες που διέρχεται ο τόπος και με δεδομένη την πορεία στην Ενωμένη Ευρώπη, αναδύεται ως αδήριτη η ανάγκη στήριξης του μαθητή στην προσπάθειά του να ενταχθεί σε έναν κόσμο που συνεχώς μεταβάλλεται καθώς επίσης η ανάγκη επανασχεδιασμού του θεσμού και εδραίωσής του στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός, Εκπαιδευτική Πολιτική, Εκπαιδευτική Αξιολόγηση

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε τρία επίπεδα. Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια αποτύπωσης της πορείας εξέλιξης του θεσμού του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μέσα από μια περιγραφική - αξιολογική προσέγγιση. Σε ένα δεύτερο επίπεδο καταγράφεται η παρούσα κατάσταση αναφορικά με την εφαρμογή του θεσμού στην εκπαίδευση, ενώ τέλος επιχειρείται η σκιαγράφηση των προοπτικών του μέσα στο σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό συγκείμενο. Πρωταρχικό σκοπό της προσπάθειας δεν αποτελεί η αξιολόγηση του θεσμού του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, κάτι που άλλωστε ξεπερνά το όριο της συγκεκριμένης μελέτης, αλλά η παροχή ενός περιγραφικού πλαισίου, βοηθητικού για μια αναλυτική και σε βάθος επεξεργασία, ιδιαίτερα χρήσιμη στην τρέχουσα κοινωνική και οικονομική συγκυρία, ευελπιστώντας να συμβάλει στην αναζήτηση διεξόδων με στόχο τη θεσμική αναβάθμιση του θεσμού και τον εμπλουτισμό των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Η εξέλιξη του θεσμού του Σ.Ε.Π.

Ο Σ.Ε.Π εισάγεται στην Ελλάδα τη δεκαετία του '50 με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ενδεικτικά, στην Αγγλία το ενδιαφέρον εκδηλώνεται τη δεκαετία

του 1920 με τους βιομηχανικούς ψυχολόγους Burt και Myers (Gothard, 1985), ενώ στη Γαλλία την ίδια δεκαετία σημαντικό ρόλο παίζει η δημιουργία του Εθνικού Ινστιτούτου Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Caroff, 1987).

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κατά τη δεκαετία του '50 δεν έχει ακόμη διαμορφώσει τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να ευδοκιμήσει μια τέτοιου είδους καινοτομία, με αποτέλεσμα τη συνεχή αναβολή της συστηματικής εισαγωγής του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στα σχολικά προγράμματα. Οι βασικότεροι λόγοι της καθυστέρησης είναι η βραχύτητα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που ολοκληρώνεται στο τέλος του Δημοτικού Σχολείου και η έλλειψη ειδικευμένου διδακτικού προσωπικού για την εφαρμογή του υπό συζήτηση θεσμού (Κασσωτάκης, 2001).

Ωστόσο, η εξέλιξη του θεσμού μετά από την εισαγωγή του στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα είναι ραγδαία και μπορεί να την παρακολουθήσει κάποιος μέσα από τις παρακάτω φάσεις:

Α' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1930 – 1953)

Στο τέλος της δεκαετίας του '30 πραγματοποιούνται ορισμένες αποσπασματικές προσπάθειες εισαγωγής του Σ.Ε.Π. στην εκπαίδευση, όταν το Υπουργείο Παιδείας, με τον Α.Ν.1905/39, αποφασίζει την ίδρυση Τμημάτων Επαγγελματικού Προσανατολισμού στα Κέντρα Μαθητικής Αντιλήψεως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη (Κασσωτάκης, 2001).

Στη δεκαετία του '50 το κλίμα που επικρατεί στο διεθνή χώρο και αφορά την ανασυγκρότηση των χωρών και τις επενδύσεις στην εκπαίδευση με στόχο την οικονομική ανάπτυξη δεν αφήνει ανεπηρέαστη την Ελλάδα, η οποία αυτή την περίοδο διαπραγματεύεται την ένταξή της στην νεοϊδρυθείσα Ε.Ο.Κ. και, ως εκ τούτου, συζητά τον εκσυγχρονισμό των θεσμών του κράτους, προκειμένου να εναρμονισθούν με την ευρωπαϊκή πραγματικότητα (Κάτσικας & Θεριανός, 2007). Έτσι, τίθεται σε εφαρμογή η πρώτη συστηματική προσπάθεια εισαγωγής του θεσμού στην εκπαίδευση με την ανάθεση υλοποίησής του στα Υπουργεία Εργασίας και Παιδείας. Με το Β.Δ. της 13.3.1953 εισάγεται στην εκπαίδευση η Συμβουλευτική και ο Προσανατολισμός ως μάθημα στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης, στο Διδασκαλείο Μετεκπαίδευσης των δασκάλων, στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία και στην Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης.

Β' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1954 – 1966)

Σημαντικό βήμα στην εξέλιξη των πραγμάτων αναφορικά με το θεσμό αποτελεί η ίδρυση της Σ.Ε.Λ.Ε.Τ.Ε. το 1959. Στο βασικό παιδαγωγικό πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών της σχολής ενσωματώνεται ως ξεχωριστό ανεξάρτητο μάθημα το αντικείμενο του Σ.Ε.Π. με τίτλο «Οδηγητική» (Δημητρόπουλος, 1994).

Κατά την περίοδο αυτή δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον κοινωνικοοικονομικό ρόλο της εκπαίδευσης. Στην εισηγητική έκθεση του Νόμου 4379/1964 η ανάγκη στροφής στην τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση γίνεται στο όνομα του να καταστεί η ελληνική οικονομία ανταγωνιστική. Ως εκ τούτου το ενδιαφέρον των νέων πρέπει να στραφεί στα τεχνικά επαγγέλματα. Στο πλαίσιο σύνδεσης του σχολείου με την κοινωνία και την οικονομία ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός θεωρείται επιβεβλημένη αναγκαιότητα: «Το παιδευτικόν έργον του Γυμνασίου πρέπει να είναι ... η παρόρμησις των μαθητών προς την στοχαστικήν διερεύνησιν του φυσικού περιβάλλοντος και της κοινωνικής πραγματικότητος καθώς και ο επαγγελματικός προσανατολισμός αυτών.» (Νόμος 4379 «Περί Οργανώσεως

και Διοικήσεως της Γενικής και Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαιδεύσεως» της 20ης Οκτωβρίου 1964 (ΦΕΚ 182/24-10-1964)).

Γ' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1967 – 1975)

Το 1967 εισάγεται με τον Α.Ν. 129/1967 (ΦΕΚ 163/25-8-67) στην εκπαίδευση και στις τάξεις Β' και Γ' Γυμνασίου το μάθημα «Επαγγελματική Εξερεύνησις και Επαγγελματικός Προσανατολισμός» με σκοπό την ενημέρωση των μαθητών για τις οικονομικές και πλουτοπαραγωγικές δυνατότητες της χώρας.

Λίγο αργότερα, με το (Β.Δ. 723 / ΦΕΚ 225/10-11-69) αποφασίζεται η διδασκαλία του μαθήματος στη Γ' τάξη του Γυμνασίου. Πολύ σύντομα όμως το μάθημα αντικαθίσταται από την «Αγωγή του Πολίτου». Με σχετική εγκύκλιο (Φ240/18/16471/26-2-74) ορίζει το ΥΠ.Ε.Π.Θ. ότι ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός θα διδάσκεται πλέον μόνο αν περισσεύουν ώρες από το μάθημα της Αγωγής του Πολίτου.

Δ' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1976 – 1984)

Την περίοδο αυτή δημιουργούνται οι πραγματικές βάσεις της εφαρμογής του θεσμού στην εκπαίδευση. Με τον Ν. 309/1976 (ΦΕΚ 100/30-4-1976) «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» εισάγεται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ο Σχολικός και Επαγγελματικός Προσανατολισμός, η εφαρμογή του οποίου αρχίζει μόλις το 1977-78 πειραματικά στη Γ' τάξη του Γυμνασίου και σε σχολεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Τη σχολική χρονιά 1981-82 επεκτείνεται η εφαρμογή του Σ.Ε.Π. στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, στην Α' και Β' τάξη του Γενικού Λυκείου καθώς και στην Α' τάξη του Επαγγελματικού Λυκείου.

Παράλληλα, στο Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (Κ.Ε.Μ.Ε.) συγκροτείται από μετεκπαιδευμένους καθηγητές Ομάδα Εργασίας με στόχο τη διατύπωση προτάσεων και την εκπόνηση υλικού για την εφαρμογή του Σ.Ε.Π. στην εκπαίδευση. Για την ομάδα εργασίας ο Σ.Ε.Π. αποβλέπει να βοηθήσει το μαθητή στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και να τον διευκολύνει να πετύχει την προσαρμογή του στο σχολείο, το επάγγελμα και τη ζωή. Επιπλέον, με βάση τον αντισταθμιστικό ρόλο του σχολείου θεωρείται ότι με την εφαρμογή του Σ.Ε.Π. δημιουργούνται ίσες ευκαιρίες κοινωνικοοικονομικής και επαγγελματικής προόδου, ενώ παράλληλα τοποθετείται μέσα στο σχολείο ένας αναπτυξιακός πυρήνας, ο οποίος φέρνει το σχολείο και τους μαθητές πιο κοντά στην ενεργό ζωή (Βάζος, 1982).

Ε' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1985 – 1993)

Με τον Νόμο 1566/85 ο Σ.Ε.Π. αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Σ' αυτόν αφιερώνεται ένα ολόκληρο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 14, Άρθρα 37, 38, 39). Σύμφωνα με αυτό, ο Σ.Ε.Π. αποτελεί παροχή βοήθειας προς τους μαθητές κατά τα διάφορα στάδια της ανάπτυξής τους, ώστε να συνειδητοποιήσουν και να καλλιεργήσουν τις δυνατότητές τους, να αναπτύξουν ενδιαφέροντα και δεξιότητες, να συσχετίσουν τις επιθυμίες τους με την πραγματικότητα, να οργανώσουν τις προσπάθειές τους και να σχεδιάσουν το μέλλον τους. Παράλληλα, ορίζεται η τοποθέτηση ενός εκπαιδευτικού ως Υπευθύνου Σ.Ε.Π. σε κάθε Διεύθυνση Εκπαίδευσης με έργο το σχεδιασμό εφαρμογής του Σ.Ε.Π. στα σχολεία ευθύνης.

Σύμφωνα με τον ίδιο Νόμο ο Σ.Ε.Π. εφαρμόζεται από καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όλων των ειδικοτήτων που έχουν τύχει ειδικής επιμόρφωσης στα ΠΕΚ ή σε ειδικά σεμινάρια που οργανώνονται κατά περιοχές.

Μέχρι το τέλος του 1993 ο Σ.Ε.Π. διδάσκεται στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, στις δύο πρώτες τάξεις του Γενικού Λυκείου, στην Α' τάξη του Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου και στην Α' τάξη του Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου.

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από δύο σημαντικές εξελίξεις: α) τη δημιουργία στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ξεχωριστού Τομέα Σ.Ε.Π. στο πλαίσιο του Τμήματος της Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Νόμος 1566/85) με αρμοδιότητες τον σχεδιασμό και οργάνωση του Σ.Ε.Π. στην εκπαίδευση καθώς επίσης την υποστήριξη της εφαρμογής του και β) την πρώτη σοβαρή προσπάθεια για επιμόρφωση εκπαιδευτικών Σ.Ε.Π. μέσω χρηματοδότησης από το πρόγραμμα PETRA. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί αποτελούν τον πρώτο ουσιαστικό πυρήνα στελεχών του Σ.Ε.Π. στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας.

ΣΤ' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1994 – 1996)

Την περίοδο αυτή διαφαίνεται μια φθίνουσα πορεία του θεσμού με την κατάργηση του από τις δύο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου (Εγκύκλιος Γ2/4294/27-08-1993 ΥΠ.Ε.Π.Θ.) για να εξοικονομηθούν ώρες για την εισαγωγή της Τεχνολογίας και της Πληροφορικής.

Σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο (1997) η εφαρμογή του Σ.Ε.Π. χάνει οριστικά τον δυναμικό – εξελικτικό χαρακτήρα της, ο οποίος μετατρέπεται σε στατικό, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την υποβάθμιση του θεσμού από Συμβουλευτική και Προσανατολισμός σε απλή Πληροφόρηση.

Ζ' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (1997 – 2001)

Με τον Νόμο 2525/97 ο Σ.Ε.Π. φαίνεται ότι αποκτά ιδιαίτερη σημασία καθώς συμβάλλει στην αναβάθμιση του ρόλου της εκπαίδευσης και την εναρμόνισή της με τα σύγχρονα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Δεν περιορίζεται στο στενό πλαίσιο της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής πληροφόρησης του μαθητή, αλλά αποβλέπει στο να διευκολύνει το μαθητή στην προσπάθειά του για αυτεπίγνωση, αλλά και αυτοκαθορισμό σε σχέση με τα προσωπικά του χαρακτηριστικά, με τις προσωπικές του ικανότητες και δεξιότητες, τις ανάγκες και τις επιθυμίες. Αποβλέπει, μέσα από μια καθαρά εξελικτική προσέγγιση, στη διευκόλυνση της ανάπτυξης και καλλιέργειας του ατόμου συνολικά, στην ανάπτυξη των γενικών και επαγγελματικών του αξιών, στην ανάπτυξη θετικής στάσης απέναντι στον εαυτό, στους άλλους, στο σχολείο και στην κοινωνία.

Με τον ίδιο Νόμο αποφασίζεται η χρηματοδότηση του Σ.Ε.Π. μέσω των κονδυλίων του 2^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και γίνεται προσπάθεια στήριξης της λειτουργίας του θεσμού και της αντιμετώπισης προβλημάτων και δυσκολιών που εμφανίστηκαν κατά τα πρώτα στάδια της εφαρμογής του.

Ο Σ.Ε.Π., ως «μάθημα», εφαρμόζεται στη Γ' τάξη του Γυμνασίου καθώς και στην Α' ΤΕΛ, την Α' ΕΠΛ και τις Α' ΚΑΙ Β' ΓΕΛ. Την ίδια χρονική περίοδο με την Υ.Α. 455/Γ2/7-2-2000 ορίζεται ως διακριτή κατηγορία Σχολικών Δραστηριοτήτων η Αγωγή Σταδιοδρομίας, η οποία υποστηρίζει την εφαρμογή του θεσμού της Συμβουλευτικής - Επαγγελματικού Προσανατολισμού στην εκπαίδευση, διευρύνοντας τους τρόπους της εφαρμογής του σε επίπεδο τοπικό, περιφερειακό και εθνικό. Η θεματολογία των προγραμμάτων Αγωγής Σταδιοδρομίας περιλαμβάνει ενότητες που αφορούν στην προσωπική ανάπτυξη και

καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής, στην εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, στις εργασιακές σχέσεις και τους τομείς των επαγγελματιών και στην επιχειρηματικότητα των νέων (Λαγουδάκος & Φουντουκά, 2012).

Το χρονικό διάστημα 1997-2002 πραγματοποιείται σημαντική αναβάθμιση του θεσμού. Σημαντικές ενέργειες αποτελούν: α) η ίδρυση του Εθνικού Κέντρου Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Κ.Ε.Π.): Το Ε.Κ.Ε.Π. εποπτεύεται από κοινού από τα Υπουργεία Παιδείας και Απασχόλησης και έχει στόχο τη διαμόρφωση στρατηγικών για την υλοποίηση δράσεων συμβουλευτικής και προσανατολισμού στο χώρο της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας, β) η ίδρυση ενός Κέντρου Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού (ΚΕ.ΣΥ.Π.) στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και ενός ΚΕ.ΣΥ.Π. στη Διεύθυνση Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Υ.Π.Ε.Π.Θ., ως πρότυπα κέντρα παροχής υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, γ) η ίδρυση 68 ΚΕ.ΣΥ.Π. στις έδρες των Νομών της χώρας και 200 Γραφείων Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΓΡΑ.Σ.Ε.Π.) σε ισάριθμες σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, δ) η κατάρτιση 120 εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε ειδικό πρόγραμμα σπουδών μεταπτυχιακού επιπέδου 1000 ωρών με στόχο τη στελέχωση των ΚΕ.ΣΥ.Π., 900 εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε ειδικό πρόγραμμα 520 ωρών με στόχο τη στελέχωση των ΓΡΑ.Σ.Ε.Π. και 78 εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ως Ειδικών Πληροφόρησης για τη στελέχωση των ΚΕ.ΣΥ.Π., ε) η δημιουργία σύγχρονου εκπαιδευτικού υλικού, έντυπου και ηλεκτρονικού, στ) η κατασκευή ψυχοπαιδαγωγικού υλικού κατάλληλου για τις ανάγκες εφαρμογής του Σ.Ε.Π. στην εκπαίδευση.

Η' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (2002 – 2010)

Η εφαρμογή του θεσμού σε επίπεδο δομών επεκτείνεται το 2002 και στην Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση (Τ.Ε.Ε.), με την ίδρυση 105 Γραφείων Σύνδεσης με την Αγορά Εργασίας (ΓΡΑ.ΣΥ.) (Υ.Α. 130807/Γ2/5.12.2002), τα οποία στελεχώνονται με επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς της Τεχνικής Εκπαίδευσης. Επιπλέον, στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2: Γ' Κ.Π.Σ. κατ. πράξης: 4.2.1.α ΕΡΓΟ: «Αναβάθμιση ΚΕ.ΣΥ.Π. – ΓΡΑ.Σ.Ε.Π. και ίδρυση νέων» αυξάνεται ο αριθμός των δομών Σ.Ε.Π. με τη δημιουργία 11 επιπλέον ΚΕ.ΣΥ.Π. και 370 ΓΡΑ.Σ.Ε.Π. (ΦΕΚ 1831Β /15-12-2006).

Το 2007-8 πραγματοποιείται επιμόρφωση για τα στελέχη που εφαρμόζουν το θεσμό της Συμβουλευτικής (συνολικά 1000 εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης) με φορέα υλοποίησης το Πάντειο Πανεπιστήμιο, υπό τη χρηματοδότηση του 2^{ου} Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.

Σε επίπεδο σχολικής τάξης ο Σ.Ε.Π. εφαρμόζεται στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Γ' τάξης του Γυμνασίου, της Α' τάξης του Ενιαίου Λυκείου και της Α' τάξης του Επαγγελματικού Λυκείου.

Θ' περίοδος εφαρμογής του θεσμού (2010 – σήμερα)

Από το 2010 αρχίζει η σταδιακή συρρίκνωση του Σ.Ε.Π. στη Δημόσια Εκπαίδευση ως απόρροια της οικονομικής κρίσης, της έλλειψης κοινοτικών κονδυλίων, αλλά και ολιγωρίας και αδράνειας της Πολιτείας στη λήψη μέτρων που προσδίδουν κύρος στο θεσμό.

Με χρονολογική σειρά οι σημαντικότερες αρνητικές εξελίξεις στην πορεία του θεσμού είναι:

1. Αναστολή της λειτουργίας των Γραφείων Σύνδεσης με την Αγορά Εργασίας και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΓΡΑ.ΣΥ.) σε ΕΠΑΛ της χώρας, ενόψει της εφαρμογής των πολιτικών «για τη συνολική αναβάθμιση του Σχολικού Επαγγελματικού

- Προσανατολισμού και των σχετικών υποστηρικτικών θεσμών» (Υ.Α. 105298/Γ2/27-08-2010/Υ.Π.Δ.Β.Μ.Θ.).
2. Αναστολή της λειτουργίας των Γραφείων Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΓΡΑ.Σ.Ε.Π.), στο πλαίσιο της σύμφωνα με το άρθρο 22 του Προσχεδίου Νόμου για την «Οργάνωση των Περιφερειακών Υπηρεσιών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» αναμενόμενης αναδιάρθρωσης της Διοίκησης της Εκπαίδευσης.
 3. Κατάργηση του Σ.Ε.Π. από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Α΄ τάξης Γενικού Λυκείου με έναρξη το σχολικό έτος 2011 – 2012. Οξύμωρο βέβαια είναι το γεγονός ότι στα θεσμικά κείμενα η Α΄ τάξη Γενικού Λυκείου αναφέρεται ως «τάξη προσανατολισμού» (Υ.Α. 59609/Γ2/25-05-2011 (ΦΕΚ Β΄1213)).
 4. Παράταση της θητείας του ενός μόνο εκ των τριών Υπευθύνων Σ.Ε.Π. που υπηρετούν στα ΚΕ.ΣΥ.Π., δηλαδή 79 εκπαιδευτικών από τους 237 που υπηρετούν μέχρι τις 31.8.2011 στις εν λόγω δομές (Υ.Α. 97440/Γ7/30-8-2011).
 5. Παύση λειτουργίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΦΕΚ 372Β΄/20-02-2012) και κατ' επέκταση του Τομέα Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, αρμόδιας υπηρεσίας για τον σχεδιασμό και οργάνωση του Σ.Ε.Π. στην εκπαίδευση καθώς επίσης την υποστήριξη της εφαρμογής του.
 6. Αντικατάσταση του μαθήματος «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός - Περιβάλλον Εργασίας (Υ.Α. 21072/ Γ2/28-02-2003) της Α΄ τάξης των ΕΠΑΛ από το σύνθετο μάθημα «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός - Περιβάλλον Εργασίας - Ασφάλεια και Υγιεινή» (ΦΕΚ 2211/2013).
 7. Κατάργηση του Σ.Ε.Π. από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Γ΄ τάξης Γυμνασίου στα σχολεία που έχουν επιλεγεί και εφαρμόζουν πιλοτικό πρόγραμμα, με έναρξη το σχολικό έτος 2011 – 2012 (Υ.Α. 104868/Γ2/13-09-2011).

Μοναδική θετική εξέλιξη αυτής της περιόδου αποτελεί η σύσταση βάσει της υπ' αριθ. Υ.Α. 119959/20-10-2011 (ΦΕΚ 2351Β) του Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.) ο οποίος αποτελεί Ν.Π.Ι.Δ. του Υπουργείου Παιδείας.

Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π. περιλαμβάνονται: α) η επιστημονική και τεχνική υποστήριξη των αρμόδιων φορέων των Υπουργείων Παιδείας και Εργασίας, στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Εθνικής Πολιτικής Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού, β) η ανάπτυξη της επικοινωνίας και ο συντονισμός της δράσης των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων παροχής υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού, γ) η εκπαίδευση, κατάρτιση και επιμόρφωση στελεχών του τομέα της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού σε συνεργασία ή/και συμπληρωματικά με τους υπάρχοντες φορείς (δομές) των δύο Υπουργείων, δ) ο προσδιορισμός αφενός των προϋποθέσεων και κανόνων λειτουργίας των φορέων Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και αφετέρου της επάρκειας των προσόντων των στελεχών παροχής υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και η τήρηση αντίστοιχων μητρώων, ε) ο σχεδιασμός και η υλοποίηση δράσεων συμβουλευτικής επαγγελματικού προσανατολισμού για την υποστήριξη του έργου των στελεχών ΣΥΕΠ, στ) η συμμετοχή στη διαμόρφωση προτύπων, κανόνων και διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας των υπηρεσιών συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού στο πλαίσιο του Εθνικού Πλαισίου Ποιότητας για τη δια βίου μάθηση.

Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός σήμερα

Ο Σ.Ε.Π. εφαρμόζεται σήμερα σε δύο επίπεδα:

α) στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα του Γυμνασίου και του Επαγγελματικού Λυκείου

Μετά από σχετική εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (πράξη 31/17-09-2013 του Δ.Σ.) από το Σχολικό Έτος 2015-2016 υλοποιούνται στη Γ΄ τάξη του Γυμνασίου και στο πλαίσιο Βιωματικών Δράσεων θέματα των Επιστημονικών Πεδίων «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός», «Τοπική Ιστορία» και «Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη». Η δράση κάθε επιστημονικού πεδίου διαρκεί ένα τρίμηνο. Για το θέμα, το σκοπό, τις δραστηριότητες, τον προγραμματισμό κλπ κάθε Βιωματικής Δράσης οι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτικοί υποβάλλουν για έγκριση συνοπτική πρόταση στον Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης. Ο Σύμβουλος παρακολουθεί και καθοδηγεί τους εκπαιδευτικούς σε όλες τις φάσεις υλοποίησης των Βιωματικών Δράσεων.

Οι Βιωματικές Δράσεις στο επιστημονικό πεδίο «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός» ανατίθενται σε όλους τους κλάδους – ειδικότητες εκπαιδευτικών ΠΕ. Προηγούνται με σειρά προτεραιότητας: εκπαιδευτικοί κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών στη Συμβουλευτική και στον Επαγγελματικό προσανατολισμό, εκπαιδευτικοί κάτοχοι αντίστοιχου μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και στο τέλος εκπαιδευτικοί που έχουν παρακολουθήσει ολιγοήμερα σεμινάρια Σ.Ε.Π.(ΦΕΚ 2499/Β/19-11-2015).

Στην Α΄ τάξη του Επαγγελματικού Λυκείου διδάσκεται το σύνθετο μάθημα «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Περιβάλλον Εργασίας – Ασφάλεια και Υγιεινή» ως δίωρο μάθημα ειδικότητας για κάθε Ομάδα Προσανατολισμού. Το μάθημα καλείται να προετοιμάσει τους μαθητές για την ομαλή μετάβαση στην αγορά εργασίας και την ενεργό ένταξή τους στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή (ΦΕΚ 2446/Β/13-11-2015).

Το μάθημα «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Περιβάλλον Εργασίας – Ασφάλεια και Υγιεινή» διδάσκουν όλοι οι εκπαιδευτικοί (ΠΕ) με την προϋπόθεση ότι διδάσκουν τα αντίστοιχα μαθήματα ειδικοτήτων της ομάδας προσανατολισμού. Προηγούνται με σειρά προτεραιότητας: εκπαιδευτικοί κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών στη Συμβουλευτική και στον Επαγγελματικό προσανατολισμό, εκπαιδευτικοί κάτοχοι αντίστοιχου μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και στο τέλος εκπαιδευτικοί που έχουν παρακολουθήσει ολιγοήμερα σεμινάρια Σ.Ε.Π.(Υ.Α. 151899/Δ2/29-09-2015).

Ο Σ.Ε.Π. στο πλαίσιο λειτουργίας των ΚΕ.ΣΥ.Π.

Κατά το σχολικό έτος 2015-2016 λειτουργούν σε όλη την επικράτεια 79 Κέντρα Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού. Σε κάθε ΚΕ.ΣΥ.Π. υπηρετούν με απόσπαση δύο (2) Εκπαιδευτικοί, Υπεύθυνοι Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες των Υπευθύνων Σ.Ε.Π. καθορίζονται με την Υ.Α. 92984/10-08-2012/Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α. και περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων α) την υποστήριξη σχεδιασμού και υλοποίησης προγραμμάτων αγωγής σταδιοδρομίας των σχολείων ευθύνης τους, β) την παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και προσανατολισμού σε καθημερινή βάση σε μαθητές / μαθήτριες, γονείς και νέους / νέες έως 25 ετών στους χώρους των ΚΕ.ΣΥ.Π., γ) την ενημέρωση μαθητών / μαθητριών αλλά και καθηγητών σε θέματα που αφορούν στις μεταβολές στο σύστημα εκπαίδευσης, δ) την εκπόνηση ενημερωτικού υλικού για τους μαθητές και τους καθηγητές, που περιλαμβάνει την σύνθεση ενημερωτικών φυλλαδίων αλλά και παρουσιάσεων που αφορούν στην προαναφερθείσα θεματολογία, ε)

τη διοργάνωση ενημερωτικών ημερίδων για τους καθηγητές που εφαρμόζουν το ΣΕΠ στη σχολική τάξη, στ) την υποστήριξη των εκπαιδευτικών για την εφαρμογή προγραμμάτων ή εκπαιδευτικών εργαλείων Σ.Ε.Π., εγκεκριμένων από το ΥΠ.Π.Ε.Θ., στις σχολικές μονάδες, ζ) την εκπόνηση και εκτέλεση ευρωπαϊκών δράσεων και προγραμμάτων, με σκοπό να έρθουν σε επαφή μαθητές και καθηγητές με τα ευρωπαϊκά τεκταινόμενα στο χώρο της εκπαίδευσης αλλά και του πολιτισμού, η) την υλοποίηση και εφαρμογή εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων σε συνεργασία με τα σχολεία της περιοχής ευθύνης του ΚΕ.ΣΥ.Π., θ) τη διοργάνωση ενημερωτικών συναντήσεων και επιμορφωτικών σεμιναρίων-εργαστηρίων που απευθύνονται προς τους εκπαιδευτικούς για θέματα εφαρμογής ΣΕΠ, ι) τη στενή επαφή και συνεργασία με τους φορείς της τοπικής κοινωνίας (δήμους, νομαρχίες, επιμελητήρια, μέσα μαζικής ενημέρωσης, σχετικούς με τον επαγγελματικό προσανατολισμό φορείς κ.ά.) καθώς και με τα γραφεία διασύνδεσης ή τα σχετικά τμήματα στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Η προοπτική του θεσμού του Σ.Ε.Π.

Σε μια περίοδο όπου σε επίπεδο ρητορικής η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει έμφαση στο σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός για την αντιμετώπιση διαφόρων προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι πολίτες της Ευρώπης (Συμβούλιο της ΕΕ, 2008) στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να απαξιώνεται ως θεσμός επικούρησης του ανθρώπου.

Σε μια περίοδο που ο μαθητής, περισσότερο ίσως από ό,τι στο παρελθόν, έχει ανάγκη από επιστημονική στήριξη και καθοδήγηση για να προετοιμαστεί αποτελεσματικά για την κοινωνία της γνώσης, της εργασίας, του κοινωνικού μετασχηματισμού ο Σ.Ε.Π. συρρικνώνεται, περιορίζοντας τόσο το ρόλο του όσο και τις παρεμβάσεις του.

Μέσα από την παρακολούθηση της πορείας εξέλιξής του και την περιγραφή της παρούσας κατάστασης καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι βασικό χαρακτηριστικό της εφαρμογής του Σ.Ε.Π. είναι η θεσμοθέτηση δράσεων και η εγκατάλειψή τους στη συνέχεια.

Με δεδομένη την αναγκαιότητα να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση σε υποστηρικτικούς θεσμούς οι οποίοι θα επιδιώκουν τη σύνδεση του σχολείου με την εξωσχολική πραγματικότητα και δη με την αγορά εργασίας είναι απαραίτητη η χάραξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών πολιτικών μέσα από τις οποίες ο θεσμός θα εξελιχθεί σε μια πραγματική κοινωνική παρέμβαση στηρίζοντας το μαθητή να διαμορφώσει μορφωτικό και κοινωνικό ρόλο ικανό να ανταποκριθεί με επιτυχία στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις.

Με βάση τα προηγούμενα αναδύεται ως αδήριτη η ανάγκη διαμόρφωσης ενός ολοκληρωμένου συστήματος εφαρμογής του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού σε επίπεδα τόσο εντός σχολικής όσο και εκτός σχολικής μονάδας.

Πλαίσιο αναβάθμισης του θεσμού του Σ.Ε.Π.

Ένα πλαίσιο αναβάθμισης του θεσμού του Σ.Ε.Π. είναι απαραίτητο να ειπωθεί σε συνάρτηση με παράγοντες που σχετίζονται με προθέσεις και διάθεση από μέρους των οργάνων χάραξης της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και με πρακτικές δυνατότητες που σχετίζονται με την πραγματικότητα και τις ανάγκες της κοινωνίας.

Με δεδομένη την υποδομή που έχει δημιουργηθεί μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα από την εμφάνιση του θεσμού μέχρι και σήμερα, απαιτείται η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος εφαρμογής που θα περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

Ενίσχυση των υποστηρικτικών δομών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Η καλύτερη δυνατή απόδοση του θεσμού είναι απόρροια της εφαρμογής ουσιαστικών μετασχηματιστικών ενεργειών σε επίπεδο δομών. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται:

Επανίδρυση των Γραφείων Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού με έδρα σε σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Γενικής Εκπαίδευσης, στελέχωση από καταρτισμένους στο θεσμό εκπαιδευτικούς και απώτερο σκοπό την ενθάρρυνση και στήριξη του μαθητή, ώστε να σχεδιάσει ο ίδιος τη σταδιοδρομία του και να βρίσκει πιο εύκολα το δρόμο του στα περίπλοκα επαγγελματικά σταυροδρόμια της εποχής, όχι μόνο σήμερα αλλά και στο μέλλον, στο πλαίσιο της δια βίου εκπαίδευσης (Μάικου, 2010).

Επανίδρυση των Γραφείων Σύνδεσης με την Αγορά Εργασίας και Επαγγελματικού Προσανατολισμού με έδρα σε σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, στελέχωση από καταρτισμένους στο θεσμό εκπαιδευτικούς και απώτερο σκοπό την ενημέρωση των μαθητών και τη στήριξή τους όσον αφορά την επιλογή τομέα και ειδικότητας καθώς επίσης τη διασύνδεση με την τοπική αγορά εργασίας και τους τοπικούς κοινωνικούς εταίρους, τεχνικές ενώσεις, επιμελητήρια, βιομηχανίες μέσα από την πραγματοποίηση ερευνών για τις ανάγκες της αγοράς σε επαγγελματίες και την κατάθεση προτάσεων για τη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών.

Ενίσχυση των Κέντρων Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού με στελεχιακό δυναμικό στη βάση εφαρμογής του ιδρυτικού τους νόμου και με δεδομένη τη διαμορφούμενη πραγματικότητα.

Δημιουργία επιτελικού οργάνου στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής με κύριο σκοπό την επιστημονική έρευνα και μελέτη θεμάτων που άπτονται του θεσμού καθώς και τη διαρκή υποστήριξη του σχεδιασμού και της υλοποίησης της εκπαιδευτικής πολιτικής σχετικά με το θεσμό.

Συστηματική κατάρτιση λειτουργών Σ.Ε.Π.

Η έλλειψη κατάλληλα καταρτισμένων λειτουργών για την εφαρμογή του θεσμού τόσο εντός όσο και εκτός σχολικής μονάδας επιδρά αρνητικά στην αποτελεσματικότητά του. Με δεδομένο το διευρυμένο ρόλο που διαδραματίζει σήμερα ο λειτουργός του θεσμού εξαιτίας της αυξανόμενης ανομοιογένειας του μαθητικού πληθυσμού, της ευρωπαϊκής διάστασης της καθοδήγησης, της ένταξης των νέων τεχνολογιών στο καθημερινό έργο, αλλά κυρίως λόγω της ανάγκης για μια ολιστική αντιμετώπιση της ανάπτυξης του ατόμου η εκπαίδευση – επανεκπαίδευση – κατάρτιση των λειτουργών Σ.Ε.Π. αποτελεί αναγκαιότητα με στόχο την αποτελεσματική εφαρμογή του θεσμού.

Ενίσχυση της εφαρμογής του Σ.Ε.Π. στα Ωρολόγια Προγράμματα

Η συνεχής εξέλιξη του ατόμου ως διαδικασία υπαγορεύει την επέκταση εφαρμογής του Σ.Ε.Π. κατά το μεγαλύτερο μέρος της παραμονής του μαθητή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, όπου κάθε σχολική χρονιά αποτελεί ένα διαφορετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο μαθητής καλείται να λάβει αποφάσεις σημαντικές για το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό του μέλλον.

Ως εκ τούτου, ο περιορισμός των παρεμβάσεων με τη μορφή των Βιωματικών Δράσεων στη Γ' τάξη του Γυμνασίου και του μαθήματος «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Περιβάλλον Εργασίας – Ασφάλεια και Υγιεινή» στην Α' τάξη του Επαγγελματικού Λυκείου δεν συνάδουν με την ολοκληρωμένη συμβουλευτική υποστήριξη του μαθητή.

Δημιουργία ειδικού κλάδου προσωπικού της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Η δημιουργία ειδικού κλάδου με την απαραίτητη θεωρητική κατάρτιση και πρακτική εμπειρία και αποκλειστικό έργο την εφαρμογή του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού σε όλα τα επίπεδα θα εξαλείψει παθογένειες του παρελθόντος και θα προσδώσει στο θεσμό το κύρος που του αρμόζει.

Αναβάθμιση της υπάρχουσας υλικοτεχνικής υποδομής

Μια από τις ουσιαστικότερες προϋποθέσεις για την αποτελεσματική εφαρμογή του θεσμού είναι η ύπαρξη των κατάλληλων συνθηκών, δηλαδή η εξασφάλιση της κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής και των απαραίτητων μέσων, υλικών και εργαλείων.

Συμπεράσματα

Οι εξελίξεις τόσο στον τομέα της εκπαίδευσης όσο και στον τομέα της εργασίας, ως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, της ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών και της κοινωνίας της γνώσης καθιστούν τη λήψη εκπαιδευτικής - επαγγελματικής απόφασης μια εξαιρετικά δύσκολη και πολυδιάστατη διεργασία. Σ' αυτό το πλαίσιο είναι απαραίτητο ο μαθητής να συνειδητοποιήσει τις κυριότερες πτυχές του εαυτού του, τα ενδιαφέροντά του, τις αξίες του, τις ικανότητες και τις δεξιότητές του και επιπλέον να έχει αξιόπιστη πληροφόρηση για το σημερινό και κυρίως για το μελλοντικό εργασιακό περιβάλλον στο οποίο θα πρέπει να ενταχθεί.

Ο μόνος θεσμός που μπορεί να βοηθήσει στη κατεύθυνση αυτή είναι ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Μέσα από τον επανασχεδιασμό και τη θεσμική εδραίωση στο εκπαιδευτικό σύστημα ο Σ.Ε.Π. μπορεί να αποτελέσει τη δράση εκείνη που θα προκαλέσει ή θα επισπεύσει αλλαγές στο χώρο της εκπαίδευσης, μέσα από ρηξικέλευθες μεθόδους και πρακτικές, δίνοντας έμφαση στις αναπτυξιακές ανάγκες του μαθητή. Ο ρόλος του, ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην εκπαίδευση και την κοινωνία, είναι ιδιαίτερα σημαντικός ιδιαίτερα για την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής με τη μετατροπή του σε ένα μηχανισμό επιβολής της κοινωνικής δικαιοσύνης στον τομέα της πρόσβασης στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες.

Αναφορές

Caroff, A. (1987). *L' organisation de l' orientation des jeunes en France: évolution des origines à nos jours Issy-les-Moulineaux*, EAP.

Gothard, W.P. (1985). *Vocational Guidance. Theory and Practice*. London: Croom Helm.

Βάζος, Γ. (1982). *Ο ΣΕΠ στο σταυροδρόμι Σχολείου και Κόσμου Εργασίας*. Αθήνα: Κ.Ε.Μ.Ε..

Δημητρόπουλος, Ε. Γ. (1994). *Σχολικός Εκπαιδευτικός και Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Συμβουλευτική*. Μέρος Πρώτο. Αθήνα: Γρηγόρης.

Δημητρόπουλος, Ε.Γ. (1997). *Συμβουλευτική και Επαγγελματική Αγωγή στην Ελλάδα*. Μια περιγραφική – αξιολογική παρουσίαση. Πρακτικά Α' Κυπροελλαδικού Συνεδρίου Συμβουλευτικής

- με θέμα: «Συμβουλευτική και Επαγγελματική Αγωγή: Κύπρος – Ελλάδα – Ευρώπη» (σελ. 38-55). Λευκωσία.
- Κασσωτάκης, Μ. (2001). Η Εφαρμογή του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού στην Ελληνική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παρελθόν, Παρόν και μέλλον. *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου του Ε.Κ.Ε.Π. με θέμα : «Οι εξελίξεις στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στην αυγή του 21ου αιώνα»* (σελ. 197-213). Αθήνα.
- Κάτσικας, Χ., & Θεριανός, Κ. (2007). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Λαγουδάκος, Μ., & Φουντουκά, Α.(2012). Αγωγή Σταδιοδρομίας: Θέσεις, Στάσεις, Προβλήματα, Προτάσεις βελτίωσης του Προγράμματος. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 101, 238-253.
- Μάικου, Α. (2010). *Ο Θεσμός του Επαγγελματικού Προσανατολισμού και οι Θεσμοθετημένες Δομές Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Δ.Ε. Πάτρα: ΕΑΠ
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ (2008). *Καλύτερη Ενσωμάτωση των Στρατηγικών της δια βίου Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στις στρατηγικές για την δια βίου μάθηση*. Youth and Culture Council meeting. Brussels, 21 November 2008.